

Załącznik nr 1

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Piotr Berdowski

piotrber@univ.rzeszow.pl

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- 1996 – magister historii, WSP w Rzeszowie, na podstawie pracy magisterskiej: **„Produkcja sosów rybnych w Imperium Rzymskim”**. Promotor prof. dr hab. Lesław Morawiecki.
- 2002 – magister filologii klasycznej, UJ, na podstawie pracy magisterskiej: **„Tituli picti i język starożytnej reklamy”**. Promotor: prof. dr hab. Józef Korpany.
- 2002 – doktor nauk humanistycznych, Wydział Socjologiczno-Historyczny UR, na podstawie rozprawy doktorskiej **„Liquamen flos excellens. Studia nad handlem, reklamą i spożyciem przetworów rybnych w starożytnej Grecji i Rzymie”**. Promotor: Prof. dr hab. Lesław Morawiecki.

3. Przebieg pracy zawodowej

- 1996-2003 - asystent w Instytucie Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie (a od 2001 r. Uniwersytetu Rzeszowskiego)
- 2003-2014 - adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego
- 2004-2013 – wykładowca w PWSZ (od 2006 PWSW) w Przemyśle
- od 2014 – starszy wykładowca w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

a. tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe.

b. autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa

Piotr Berdowski, Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego: Rzeszów 2015.

c. omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Na kolejnych stronach omówię cel, zakres i wybrane wyniki moich badań prezentowanych w przedkładanej w niniejszym wniosku monografii. Rozpocznę od skrótowego zarysowania stanu badań na temat Sextusa Pompeiusa, co wydaje się zabiegiem istotnym nie tylko z punktu widzenia umieszczenia rzeczonyj publikacji w kontekście dotychczasowego stanu badań, ale pozostaje również w relacji z wyznaczonym celem moich naukowych dociekań. Po przedstawieniu celu i tematu pracy, omówię krótko zawartość poszczególnych rozdziałów referując jednocześnie wybrane ustalenia.

Okres wojen domowych u schyłku republiki należy do jednych z lepiej zbadanych epok w starożytności grecko-rzymskiej, co jest pochodną względnego bogactwa źródeł, ale przede wszystkim znaczenia epoki jako takiej. Czas drugiej i trzeciej wojny domowej¹ (łącznie mniej więcej dwie dekady) stanowił pomost pomiędzy Rzymem republikańskim a Rzymem w istocie monarchicznym (niezależnie od fasadowości przyjętych przez Augusta rozwiązań). Gwałtowna natura konfrontacji politycznej i wojskowej czyniła jeszcze bardziej dynamicznymi procesy (polityczne, ustrojowe, kulturowe etc.), które dają się przecież obserwować wcześniej. Literatura na temat schyłkowej republiki jest imponująca, zarówno gdy idzie o ujęcia analityczne, jak i prace o bardziej syntetycznym charakterze. Nie brak w tej liczbie biografii najważniejszych protagonistów późnorepublikańskich sporów. Z kolei liczba artykułów dotyczących ich działalności jest ogromna.

Na tym tle zainteresowanie młodszym synem Pompejusza Wielkiego rysowało się do niedawna wyjątkowo marnie. Dość powiedzieć, że dwie podstawowe monografie w językach kongresowych poświęcone Sextusowi Pompeiusowi dzieli 80 lat (!). Pierwszą z nich jest książka Mosesa Hadasa *Sextus Pompey* opublikowana w 1930 r., która przez dekady pozo-

¹ Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie daty w niniejszym autoreferacie odnoszą się do epoki przed naszą erą.

stawiała jedyną biografią syna Pompejusza². Praca ta jest dzisiaj zdecydowanie *passé* (skądinąd staroświecka była już w momencie publikacji). W 2012 r. ukazała się druga ze wspomnianych książek, a mianowicie publikacja Kathryn Welch, zatytułowana *Magnus Pius. Sextus Pompeius and the Transformation of the Roman Republic*³. Jest to nowoczesna bo ukazująca Sextusa w szerokim kontekście trzeciej wojny domowej praca, choć w interpretacji źródeł i wyrażanych poglądach w wielu miejscach wysoce kontrowersyjna. Wyraźny przełom w badaniach nad Sextusem zaznaczył się jednak nieco wcześniej, bo w 2002 r. wraz z ukazaniem się pracy zbiorowej *Sextus Pompeius* pod redakcją wspomnianej Kathryn Welch i Antona Powella⁴. Zawiera ona artykuły dziesięciu autorów i była pierwszą próbą w miarę wszechstronnego spojrzenia na syna Pompejusza. Z prac książkowych, które ukazały się między monografiami Hadasa i Welch wymienić należy książkę Brunona Schora *Beiträge zur Geschichte des Sextus Pompeius*⁵, będącą w istocie raczej pomocą prozopograficzną niż samodzielnym studium oraz książkę Lesława Morawieckiego, *Władza charyzmatyczna w Rzymie u schyłku Republiki (lata 44-27 p.n.e.)*⁶. Szczególnie ta druga publikacja zasługuje na uznanie. Autor posłużył się w niej weberowską kategorią władzy charyzmatycznej, aby przy jej pomocy ukazać walkę polityczną istotnych uczestników trzeciej wojny domowej (Oktywiana, Antoniusza i Sextusa Pompeiusa) oraz ich współzawodnictwo o zażyłą relację z bogami jako źródło osobistej charyzmy. Synowi Pompejusza autor poświęcił jeden z trzech głównych rozdziałów.

Lepiej niż z książkami było z artykułami na temat Sextusa, choć i tych było niewiele, a dodatkowo zainteresowania badaczy były zogniskowane przede wszystkim wokół dwóch tematów: mennictwa syna Pompejusza oraz jego obecności na kartach *Pharsalii* M. Anneusa Lucanusa. W pierwszym wypadku pisano przede wszystkim o tzw. propagandowej wymowie monet Sextusa. W przypadku Lucanusa magnesem był nie tyle sam syn Pompejusza, co unikalna w literaturze łacińskiej scena nekromacji z udziałem wiedźmy Erichtho i właśnie Sextusa.

W ostatniej dekadzie ukazało się wyraźnie więcej artykułów na temat Sextusa, co można zinterpretować w ten oto sposób, że zaniedbanie historiografii XX w. zostało definitywnie przewyciężone⁷.

² Starsze prace XIX-wieczne (Dorn Seiffen 1846; Risse 1882; Hitze 1883) to niewielkie książeczki nie spełniające kryteriów naukowych. Choć pożyteczne gdy powstawały, dziś już nie mają żadnego znaczenia. Pełny opis bibliograficzny znajduje się w mojej książce.

³ Swensea 2012.

⁴ Swensea 2002.

⁵ Stuttgart 1978.

⁶ Rzeszów 1989. Nowe wydanie: Poznań, Gniezno 2014.

⁷ O możliwych przyczynach tego zaniedbania piszę we wstępie do swojej książki. Być może jednym z czynników był autorytet wybitnych badaczy starożytności, którzy Sextusa ignorowali lub podążali bezkrytycznie za zachowanymi źródłami.

Kłopot z publikacjami na temat Sextusa w okresie z grubsza ostatnich stu lat dotyczy jednak nie tylko samego ich deficytu. Rzecz dotyka bowiem również sposobu, w jakim pisano o synu Pompejusza. Najprościej można powiedzieć, że zdecydowana większość badaczy dała się uwieść optyce augustowskiej, gdyż to właśnie ona zdominowała zachowane źródła. Sextus był pozycjonowany przez princepsa jako awanturnik, pirat i przywódca niewolników. Topos pirata przyjęto tak chętnie, a następnie z upodobaniem powtarzano (np. Sestier, Ormerod, Syme, Maróti, Łoposzko), że dopiero zupełnie niedawno zaczęto syna Pompejusza rehabilitować (deSouza, Pohl, Gowing).

Przystępując do swojej pracy zakładałem, że jednym z celów będzie próba przewyciężenia augustowskiej optyki i wydobyć z zachowanych źródeł perspektywę Sextusa. Wbrew pozorom, źródła – choć zasadniczo augustowskie w tonie – umożliwiają realizację takiego postulatu. Osią moich rozważań jest historia polityczna zamknięta cezurą 49-35⁸. Jest to w praktyce czas drugiej wojny domowej (49-45) i część trzeciej wojny domowej (44-35). Moim celem było przedstawienie politycznych wydarzeń tego okresu z udziałem Sextusa. Nie są one jednak wyłącznie tłem dla działalności syna Pompejusza. Zamierzałem pokazać, że był on suwerennym uczestnikiem rozgrywek po śmierci Cezara (na krótko uznanym nawet formalnie przez triumwirów – traktat w Misenum). W moim głębokim przekonaniu bez Sextusa nie da się zrozumieć motywów niektórych istotnych decyzji Antoniusza i Oktawiana, a wiele wydarzeń okresu trzeciej wojny domowej bez uwzględnienia osoby syna Pompejusza jest pozbawiona istotnej perspektywy pozwalającej na pełne zrozumienie opisywanych wydarzeń.

Moja praca składa się z *Przedmowy*, 11 rozdziałów, *Zakończenia* i *Epilogu*.

Pierwszy rozdział, zatytułowany *Narodziny legendy. Sextus w źródłach starożytnych* ma fundamentalne znaczenie dla wywodów w kolejnych rozdziałach. Pokazuję w nim w jaki sposób doszło do uformowania w literaturze antycznej negatywnej legendy syna Pompejusza, której elementem założycielskim był obraz Sextusa jako przywódcy piratów i niewolników. Ukazuję jak ważny udział miała w tym literatura augustowska, zarówno poezja, jak i historiografia. Wskazuję również na kluczowy udział samego Oktawiana-Augusta i jego *Res gestae divi Augusti*, gdzie poglądy princepsa na konflikt z Sextusem zostały wyrażone krótko lecz jednoznacznie. Pokazuję, że literatura powstała w okresie wojen domowych lub bezpośrednio po nich (choć w znacznie części przypadła – dotyczy to w pierwszym rzędzie historiografii) oddziaływała na teksty późniejsze. Zawartość szóstej księgi *Pharsalii* M. Anneusa Lucanusa dowodzi, że w czasach Nerona czarna legenda syna Pompejusza była już dobrze ugruntowana. Od augustowskiej optyki nie potrafili się uwolnić nawet historycy piszący w II i III w n.e. – Appianos i Cassius Dio, nasze dwa podstawowe źródła do okresu drugiej i trzeciej wojny domowej. W rozdziale *Narodziny legendy* pokazuję, że można przeprowadzić wiele paraleli między Sextusem a Antoniuszem, co zaznacza się m.in. współdzieleniem

⁸ Jeśli wykraczam poza te granice, czynię tak w przekonaniu, że wymaga tego praca.

przez obu podobnych „losów pamięci”. Wskazuję, że mechanizm manipulacji Augusta zastosowany w przypadku Sextusa był z sukcesem zastosowany później w przypadku Antoniusza.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Wczesne lata Sextusa*, zbieram wszystkie dostępne źródła dotyczące młodszego syna Pompejusza przed wybuchem wojny pharsalskiej. Poruszam w nim trzy zagadnienia: kwestię daty narodzin Sextusa (przy okazji odnoszę się też do urodzin Gnaeusa), jego wykształcenia, jak również roli młodszego syna Pompejusza w latach 49-48 i przyczyn jego usunięcia z teatru działań wojennych. W pierwszej sprawie opowiadam się za datą 67 r. W drugiej rozprawiam się z opinią rozpowszechnioną przez Velleiusa Paterculusa o rzekomym fatalnym wykształceniu i wychowaniu Sextusa. Czynię to przede wszystkim rekonstruując intelektualne zaplecze domu Pompejuszów i ustalając nauczycieli jego dzieci.

Rozdział trzeci *Synowie Pompejusza po stronie republiki* mówi o losach obu braci Pompejuszów od momentu podstępного zamordowania ich ojca w Egipcie we wrześniu 48 r. do bitwy pod Mundą w marcu 45 r. Jest to czas gdy Sextus pozostaje w cieniu swojego starszego brata. Ukazuję rolę jaką przyszło odegrać Gnaeusowi i Sextusowi w okresie wojny afrykańskiej, a po klęsce pompejan pod Thapsos w 46 r. i śmierci Scipiona, w wojnie hiszpańskiej. Choć ostatecznie po bitwie pod Mundą udało się Cezarowi doprowadzić do śmierci Gnaeusa, wydarzenia w Hiszpanii pokazały ogromny potencjał jaki tkwił w młodych Pompejuszach i ich świetne talenty organizatorskie (nie ma przypadku w tym, że dwaj legaci Cezara, C. Carrinas i C. Asinius Pollio, nie potrafili sobie poradzić z Sextusem; sam Cezar opuścił na jesieni Hiszpanię pozostawiając problem wyeliminowania Sextusa nierozwiązany).

Wzrost znaczenia Gnaeusa i Sextusa w okresie wojny hiszpańskiej omówiony w poprzednim rozdziale stanowi dobre tło do rozważań w rozdziale kolejnym, zatytułowanym *Pius filius et frater*. Po omówieniu konsolidacji sił Sextusa w Hiszpanii przechodzę do rozważań o aktywności menniczej Sextusa. W hiszpańskim okresie na mennictwo syna Pompejusza składają się denary z przedstawieniem Pietas oraz brązowe asy z przedstawieniem Janusa oraz Pompejusza. Pokazuję w tej części pracy w jaki sposób obecny na monetach Sextusa koncept *pietas erga parentem et fratrem* konstytuował jego *auctoritas* zbudowaną na asocjacji z własnym ojcem. Wskazuję na nowatorskie elementy w mennictwie Sextusa i podkreślam znaczenie przyjętego przez niego cognomen Pius. Omawiam szczegółowo charakterystyczne ułożenie *nomina* Sextusa (Sextus Magnus Pius), któremu syn Pompejusza był wierny do końca. Rozdział domykam rozważaniami na temat swoistej strategii *pietas* Sextusa.

Rozdział piąty zatytułowany *Od idów marcowych do drugiego triumwiratu* traktuje o wydarzeniach 44 i 43 r. Śmierć Cezara wytworzyła swoistą próżnię, którą zapełnić próbowali nie tylko Antoniusz i Oktawian, ale również właśnie Sextus. Syn Pompejusza nie był biernym obserwatorem wypadków po śmierci dyktatora i nie był nawet za takiego uważany. Kapitalne znaczenie ma fakt, że nasze dwa podstawowe źródła, tj. Appianos i Dio, mogą być uzu-

pełnione przez świadectwa pochodzące z epoki, a więc listy Cycerona, jak również jego mowy skierowane przeciwko Antoniuszowi. Materiał ten jasno pokazuje, że Sextus nie był w tym czasie outsiderem i że propozycja Antoniusza z kwietnia 44 r. mająca na celu unormowanie stosunków z synem Pompejusza była poważną ofertą obliczoną na włączenie Sextusa do bieżącej polityki. Ze względu na wybuch wojny mutyńskiej plany Antoniusza nie mogły być zrealizowane. Ale rozgrywki toczyły się nie tylko pomiędzy konsulem i synem Pompejusza. Sextus stał się przedmiotem skomplikowanych zabiegów politycznych między senatem, Cyceronem i Oktawianem. Finałem tej pełnej zwrotów akcji było powierzenie synowi Pompejusza w kwietniu 43 r. funkcji *praefectus classis et orae maritimae*. Szczególnie cenna wydaje mi się moja próba uporządkowania wydarzeń 44 i 43 roku i wyświetlenie w nich roli Sextusa, poczynając od przedstawionej przeze mnie rekonstrukcji negocjacji Lepidusa z synem Pompejusza prowadzonych w imieniu Antoniusza wiosną 44 r. Rekonstruuje treść umowy wynegocjowanej przez Lepidusa. Ukazuję równocześnie, jakie motywy legły u podstaw decyzji Sextusa o opuszczeniu Hiszpanii i jaki był jego status w okresie pobytu w Galii Narbońskiej. Następnie pokazuję, jak syn Pompejusza stał się uczestnikiem politycznej gry prowadzonej przez tę frakcję senatu, której reprezentantem był Cyceron i wyjaśniam, jak doszło do powierzenia Sextusowi funkcji prefekta floty i obszarów nadmorskich. Pokazuję dlaczego wydarzenie to powinno być widziane w kontekście wydarzeń wojny mutyńskiej. Jednocześnie unaoczniam, jak powierzenie Sextusowi w 43 r. szerokich kompetencji stanowiło podwalinę jego przyszłych sukcesów na morzu.

Rozdział *Sycylijskie „państwo”* należy do najobszerniejszych w mojej książce. Rozpaczynam go od omówienia podboju Sycylii przez Sextusa. Zagadnienie to było do tej pory właściwie lekceważone przez historyków. Proponuję własną rekonstrukcję czasu i przebiegu przejęcia kontroli nad wyspą przez syna Pompejusza. Następnie omawiam rolę Sextusa w okresie proskrypcji 43 r. Sycylia stanowiła jeden z dwóch głównych kierunków ucieczek proskrybowanych (poza Sextusem uciekano do Brutusa i Cassiusa), a postawa syna Pompejusza wobec uciekinierów miała silny rezonans polityczny i „propagandowy”. Ten exodus uchodźców miał też i praktyczne znaczenie, gdyż część uciekinierów zasilila szeregi dowódców Sextusa. W niniejszym rozdziale wiele miejsca poświęcam tzw. bitwie pod Scyllaeum z 42 r. między Salvidienusem Rufusem (dowódcą Oktawiana) i Sextusem. Starcie to było początkiem długotrwałego konfliktu młodego Cezara z synem Pompejusza (z przerwami ciągnął się on do 36 r.). Klęska dowódcy Oktawiana w Cieśninie Messyńskiej miała spore znaczenie praktyczne, ale jeszcze większe polityczne. Usiłuję pokazać również w jaki sposób wpłynęła na propagowaną przez Sextusa ideę *Neptuni filius*.

Istotnym elementem moich studiów jest próba określenia stosunku Sextusa do „wyzwoliciele” w latach 44-42. W tym miejscu krytycznie odnoszę się do pomysłu Kathryn Welch postulującej istnienie tzw. republikańskiego triumwiratu, który – zdaniem australijskiej badaczki – obejmowałby poza Sextusem, Brutusem i Cassiusem, również Q. Cornificiusa. Pokazuję dlaczego jest to koncepcja chybiona. Mając do dyspozycji te same źródła co Welch,

dochodzę do zupełnie odmiennych wniosków, zaprzeczając istnieniu jakiegokolwiek współpracy między synem Pompejusza a „wyzwolicielami”.

Jedną z najbardziej frapujących kwestii jest status i zakres współpracy Sextusa z Antoniuszem w okresie po bitwie pod Philippi a przed traktatem w Misenum. To kolejny problem przemilczany przez historiografię nowożytną. Rekonstruuje szczegółowo poszczególne fazy tej niejawnej współpracy (np. w okresie wojny peruzyńskiej i w okresie „kryzysu brundisijskiego”). Pokazuję jednocześnie, że postulowany przez Sextusa sojusz z Antoniuszem (w oczywisty sposób zwrócony przeciwko Oktawianowi) był swoistą racją stanu syna Pompejusza. W kolejnych rozdziałach udowadniam, że choć nigdy się nie zrealizował, do końca pozostawał strategicznym celem Sextusa. Rozdział szósty domykam rozważaniami o wpływie Sextusa na gospodarkę Sycylii.

Kolejny, siódmy rozdział nosi tytuł *Otoczenie Sextusa*. Pomysł na włączenie do książki o Sextusie rozdziału o jego współpracownikach, który łączyłby elementy studiów prozopograficznych i historycznych stanowi pewne *novum*, gdyż nie ma odpowiednika w publikacji Kathryn Welch, a tym bardziej u Mosesa Hadasa. Zamiast jednak suchego zestawienia informacji źródłowych (z czym mamy do czynienia u Brunona Schora), usiłuję osadzić omawiane postaci w szerszym kontekście wydarzeń politycznych. Rozdział podzieliłem na podrozdziały, które kategoryzują osoby z otoczenia syna Pompejusza: *Rodzina, Dowódcy floty, Dowódcy sił lądowych, Uciekinierzy*.

„*Czwarty tyran*” to ósmy rozdział w mojej pracy. Zadaniem, jakie postawiłem sobie w tej partii książki, było prześledzenie wydarzeń, które doprowadziły do normalizacji stosunków między triumwirami a Sextusem. Pokazuję drogę, która zaprowadziła ich do Misenum, jak również samo porozumienie, efektem którego było zakończenie stanu wojny (skądinąd formalnie nie wypowiedzianej) między Oktawianem i Sextusem, przyznanie temu drugiemu desygnowanego konsulatu na rok 35 oraz amnestia dla proskrybowanych w 43. Porozumienie z Misenum zawierało również szereg innych ustaleń, które skrupulatnie omawiam. Istotnym elementem moich interpretacji jest ustalenie przyczyn i okoliczności zerwania rzonego traktatu, co zaowocowało odnowieniem wojny Oktawiana z Sextusem w 38 r.

Rozdział dziewiąty, zatytułowany *Sua voce. Sycylijskie mennictwo Sextusa*, jak zapowiada tytuł, jest poświęcony w całości mennictwu syna Pompejusza w okresie sycylijskim. Zajmuję w nim własne stanowisko w sprawie datowania monet wybitych na wyspie, zawężając czas ich emisji do lat 42-39. Piszę, dlaczego nie powinniśmy datować żadnych numizmatów Sextusa na czas po Misenum. Rozdział zawiera też moją interpretację dwóch kluczowych idei obecnych w mennictwie Sextusa, a mianowicie koncepcji *Neptuni filius* i koncepcji *pietas*. Usiłuję ukazać źródła konceptu ojcostwa Neptuna względem Sextusa. Dzięki drobiazgowej analizie przedstawień i napisów na denarach i aureusie, wybitych przez Sextusa pokazuję związek wspomnianego konceptu z wydarzeniami politycznymi (np. bitwą pod Scyllaeum w 42 r.), jak również włączając do analizy źródła pisane, ukazuję recepcję idei *Neptuni filius* w Italii i w Rzymie. Drugą kluczową ideą obecną w sycylijskim mennictwie

Sextusa była koncepcja *pietas*. Pokazuję w jaki sposób syn Pompejusza rozwinął pomysły obecne w swoim mennictwie w okresie hiszpańskim i w jaki sposób „strategia *pietas*” stała się elementem rywalizacji z innymi uczestnikami trzeciej wojny domowej (głównie Oktawianem).

Rozdział dziesiąty poświęcam wydarzeniom które w latach 38-37 poprzedziły ostateczne starcie młodego Cezara z Sextusem. Omawiam tzw. drugą bitwę pod Scylleum z 38 r. i jej reperkusje, jak również znaczenie spotkania Oktawiana i Antoniusza w Tarencie w 37 r. dla sytuacji strategicznej syna Pompejusza. W drugiej części omawiam przygotowania do inwazji na wyspę, a następnie przebieg działań wojennych jesienią 36 r. Usiłuję odpowiedzieć na pytanie o przyczyny sukcesu Oktawiana. Wskazuję na kluczową kwestię reorganizacji sił morskich młodego Cezara (zmiana dowódców, przejęcie kontroli przez Agrippę nad budową okrętów, szkoleniem marynarzy i dowodzeniem) oraz dokładne zaplanowanie inwazji. Na tle wcześniejszych zaimprovizowanych działań było to istotne novum. Obok istotnych wydarzeń jakie miały miejsce pod Mylae, Tauromenium, Naulochos, jedną z bardziej frapujących kwestii wojny z 36 r. jest rola w tych wydarzeniach Lepidusa. Szczegółowo relacjonuję jego udział w pokonaniu syna Pompejusza, jak również przebieg dość zagadkowego buntu pod Messaną, buntu odsuniętego na margines triumwira.

Ostatni, jedenasty rozdział mojej pracy jest zatytułowany *Ostatni akt* i dotyczy najbardziej lekceważonego okresu życia Sextusa oraz wydarzeń z jego udziałem w Azji Mniejszej w 35 r. W pierwszej fazie pobytu w Azji syn Pompejusza przedsięwziął szereg działań, które wzmacniają moje przekonanie wyrażane w innych miejscach pracy o priorytetowym znaczeniu dla Sextusa sojuszu z Antoniuszem. Wobec fiaska poselstwa Sextusa do Antoniusza druga faza pobytu w Azji zaznacza się już działaniami improwizowanymi i w gruncie rzeczy niespójnymi. W zakończeniu jedenastego rozdziału demonstruję, w jak sposób udało się uniknąć Antoniuszowi odium zabójcy Sextusa (źródła właściwie nigdy takiego zarzutu nie sformułowały pod jego adresem).

Pracę zamykają *Zakończenie* i *Epilog*. Ten ostatni poświęcam fascynującej kwestii, w jaki sposób legenda Sextusa ujawniła swoją nową odsłonę w okresie średniowiecza i w epoce renesansu. Pokazuję to na przykładach dwóch arcydzieł literackich tamtych epok: *Boskiej Komedii* Dantego Alighieri oraz *Antoniusza i Kleopatry* Williama Shakespeare’a.

W toku moich analiz, wywodów i interpretacji poczyniłem szereg szczegółowych ustaleń, których zreferowanie w krótkim autoreferacie jest niemożliwe. O części z nich napisałem prezentując wyżej przegląd zawartości mojej książki. Chciałbym jednak za zakończenie poczynić kilka dodatkowych uwag, które zaprezentują również wnioski o bardziej ogólnym charakterze dotyczące zarówno Sextusa, jak i w ogóle sytuacji w okresie drugiej i trzeciej wojny domowej.

Pozwolę sobie rozpocząć od wyrażenia nadziei, że udało się w mojej książce przezwyciężyć perspektywę Oktawiana, która ciążyła na postaci syna Pompejusza do tego stopnia, że hi-

storiografia nowożytna nie potrafiła sobie z nią w żaden sposób poradzić (w tę pułapkę wpadli nie tylko wielcy nestorzy historii starożytnej, np. T. Mommsen, ale i wielu historyków XX w., np. R. Syme). Oznacza to między innymi porzucenie toposu Sextusa jako przywódcy piratów i niewolników. Pierwszy, obszerny rozdział mojej monografii pokazał drogę, którą rzeczony topos stał się dominującą narracją okresu cesarstwa.

Rzecz w tym, że odrzucenie pirackiej legendy syna Pompejusza otwiera miejsce do równie niebezpiecznej pokusy uczynienia z Sextusa ostatniego obrońcy republiki. Tą drogą poszła Katchryn Welch w swojej książce poświęconej Sextusowi⁹. Pokazałem w swojej pracy dlaczego jest to droga donikąd. Etykieta obrońców republiki na określenie opozycji skierowanej przeciwko triumwirom w okresie trzeciej wojny domowej jest w moim przekonaniu bezużyteczna. Można ją próbować odnieść do poszczególnych postaci (np. M. Brutusa, C. Cassiusa, L. Staiusa Murcusa), z pewnością jednak nie opisuje ona dobrze Sextusa. O ile przed bitwą pod Mundą w 45 r. Gnaeus i Sextus występowali w roli obrońców republiki, gdyż ich pobyt i działania w Hiszpanii były konsekwencją wcześniejszych działań skoordynowanych ze Scypionem, o tyle po Mundzie, a szczególnie po śmierci Cezara syn Pompejusza przekonfigurował swoje cele. W tamtym czasie oznaczało to przede wszystkim: przetrwać, poszukać trwałych punktów oparcia, a najlepiej sojuszników. Sextus działał do bólu pragmatycznie w czym przypominał zresztą Oktawiana. Obaj byli politykami nowego typu, co rozumieli co bystrzejsi obserwatorzy współcześni tamtym wydarzeniom lub późniejsi (Lucanus dostrzegł to z całą ostrością). Niespełnionym projektem syna Pompejusza był sojusz z Antoniuszem (który skądinąd nie doszedł do skutku, gdyż ten ostatni był zakładnikiem sytuacji w jakiej przyszło mu działać i poniekąd był „skazany” na współdziałanie z Oktawianem, jeśli jego priorytetem było unikanie otwartej wojny domowej). Gdy jednak pojawiła się szansa normalizacji stosunków z oboma triumwirami (Lepidus się oczywiście nie liczył), Sextus nie wahał się skorzystać z takiej okazji, co znalazło wyraz w porozumieniu w Misenum.

Miedzy Sextusem a Oktawianem można przeprowadzić więcej paraleli, choćby oparcie się obu młodzieńców na imionach ojców, co uczyniło z ich długoletniego konfliktu swoiste przedłużenie wcześniejszej wojny Cezara z Pompejuszem. Kariera obu młodzieńców, choć różna w szczegółach, wykazywała również wiele elementów wspólnych.

Paralelę można przeprowadzić również między Sextusem i Antoniuszem. Podobieństwo nie dotyczy jednak samych postaci, a jedynie sposobu w jaki literatura antyczna sportretowała obu charyzmatycznych wodzów. Mechanizmem manipulowania wydarzeniami z udziałem Sextusa z dużym powodzeniem posłużył się Oktawian-August, ale i część pisarzy mniej lub bardziej związanych z princepssem. Wydaje się, że negatywny topos syna Pompejusza był pod koniec życia Augusta szeroko rozpowszechniony i wstępnie ugruntowany. Z identyczną sytuacją mamy do czynienia w przypadku Antoniusza. Obaj przeciwnicy Oktawiana stali się

⁹ Por. przyp. 3.

w podobnym stopniu ofiarami augustowskiej wykładni dziejów wojen domowych. Tak jak zatarto rzeczywisty przebieg bitwy pod Naulochos, tak również zdeformowano (a nawet znacznie bardziej) przekaz o Actium. Aby zobaczyć Sextusa i Antoniusza w innym świetle, historycy muszą niezwykle krytycznie studiować zachowane źródła. Wydaje się, że w obu wypadkach jest jeszcze wiele do zrobienia.

W mojej książce bardzo często postawa i działania Sextusa oświetlają motywy działania innych protagonistów trzeciej wojny domowej. Często bywa tak, że bez syna Pompejusza nie zrozumiemy posunięć Oktawiana, Antoniusza, Lepidusa czy innych, nawet wtedy gdy na pierwszy rzut oka pewne działania nie dotyczyły współzawodnictwa między wymienionymi wodzami. Posłużę się przykładem. Otóż małżeństwo Oktawiana ze Scribonią, siostrą L. Scriboniusa Libona jest przez większość historyków interpretowana jako próba zbliżenia się Oktawiana do Sextusa. Nic bardziej mylnego. O ile moja interpretacja jest słuszna, trwała normalizacja stosunków z Sextusem nigdy nie znajdowała się w agendzie działań młodego Cezara, a przynajmniej nie była jego strategicznym celem. Zawarte małżeństwo było przede wszystkim „informacją” skierowaną do Antoniusza. Oznaczała ona ni mniej ni więcej jak to, że Oktawian jest zdolny nie tylko do porozumienia z Sextusem ale również do kreowania alternatywnych sojuszy, potencjalnie dla Antoniusza niebezpiecznych.

W wielu wypadkach uwzględnienie Sextusa, pozwala popatrzeć z innej perspektywy na, zdawałoby się, znane motywy działań innych uczestników walki politycznej. I tak np. nie zrozumiemy decyzji z 44 r. o opuszczeniu przez Sextusa Hiszpanii bez uwzględnienia negocjacji syna Pompejusza z Lepidusem, jako pochodnej woli samego Antoniusza. Bez skomplikowanych rozgrywek okresu wojny mutyńskiej, przyznanie Sextusowi prefektury floty i obszarów nadmorskich również będzie niepełne. Bez Scyllaeum nie zrozumiemy obsesyjnej chęci Oktawiana pokonania Sextusa na morzu. Bez uwzględnienia Sextusa będziemy mieli niepełny obraz wojny peruzyńskiej; nie zrozumiemy też położenia Oktawiana w Rzymie w latach 42-39. Bez mennictwa syna Pompejusza, nie dostrzeżemy delikatnych elementów dialogowania pomiędzy synem Pompejusza a triumwirami (głównie Oktawianem) i odwrotnie. Przykłady takie można mnożyć.

W oczywisty sposób moja książka stanowi jedynie pewien etap w dyskusji na temat znaczenia syna Pompejusza w okresie schyłkowej republiki. Żywię nadzieję, że jej wkład jest istotny, jak również, że moje szczegółowe ustalenia dotyczące syna Pompejusza dostarczyły kluczy do stawiania nowych pytań, formułowania nowych hipotez i proponowania nowych interpretacji. Wiele takich elementów zamierzam rozwijać w najbliższych latach moich studiów.

Zamierzam w bliskiej perspektywie ubiegać się o grant lub inne wsparcie, które pozwoliłoby na sfinansowanie przekładu książki na język angielski i wydanie jej w dobrym wydawnictwie zagranicznym.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych).

Oprócz monografii o Sextusie Pompeiusie opublikowałem kilkanaście artykułów dotyczących różnych aspektów starożytności grecko-rzymskiej. Można je pogrupować w następujące bloki tematyczne:

- historia gospodarcza świata rzymskiego, w tym studia nad ekonomiczną aktywnością kobiet w Rzymie
- sztuka kulinarna Greków i Rzymian
- literatura Grecji archaicznej
- studia leksykograficzne
- epigrafika ceramiczna
- historia polityczna późnej republiki.

Moje najwcześniejsze zainteresowania badawcze były związane z historią gospodarczą i sztuką kulinarną Greków i Rzymian. W tym nurcie za najważniejsze uważam moje studia nad sosami rybnymi w świecie grecko-rzymskim, czego efektem była rozprawa doktorska *Liquamen flos excellens. Studia nad handlem, reklamą i spożyciem przetworów rybnych w starożytnej Grecji i Rzymie*¹⁰. Praca ta powstała w ramach grantu KBN (2000-2002, 1 H01G 055 18) i otrzymałem za nią w 2003 r. nagrodę indywidualną Ministra Edukacji Narodowej i Sportu. Sosom rybnym poświęciłem również artykuły: I C.1, I C.3, I C.5, I C.7, I C.12, I C.18, I C.19¹¹.

Ponieważ znacząca część źródeł z którymi przyszło mi pracować nad historią gospodarczą były to zabytki materialne (głównie naczynia zasobowe na sosy, wino, oliwę, jak również cegły, dachówki) w naturalny sposób epigrafika ceramiczna stała się jednym z obszarów moich zainteresowań. Chodzi przede wszystkim o tzw. *tituli picti*, napisy malowane na rzymskich amforach i innych naczyniach zasobowych. Poświęciłem im artykuły: I C.5, I C.7, I C.8, I C.12

Jednym z artykułów poświęconych *tituli picti* jest publikacja *Tituli picti und die antike Werbesprache für Fischprodukte* (I C.5), która prezentuje właściwie odrębny nurt moich dotychczasowych badań, a mianowicie studia leksykograficzne. We wspomnianym artykule poddałem analizie terminy, które spełniały funkcję reklamową wobec produktów znajdujących się w amforach (podkreślały m.in. cechy jakościowe, odwoływały się do gatunku produktu, surowców, producentów jako rękojmi jakości etc.). Zainspirowany gramatyką kognitywną Ronalda Langackera zastosowałem metodologię językoznawstwa kognitywnego do języka

¹⁰ Rzeszów 2002, praca nieopublikowana, dostępna w archiwum UR.

¹¹ Oznaczenia odnoszą się do artykułów w wykazie publikacji (pkt II) zamieszczonym w Załączniku 3.

starożytnej łaciny w przekonaniu, że kluczowa dla kognitywistów koncepcja metafory, może pozwolić na nowe spojrzenie na warstwę leksykalną *tituli picti*.

Do nurtu leksykograficznego można włączyć również mój artykuł o pochodzeniu terminów *τάριχος* i *γάρος* (I C.1) (w istocie mój debiut naukowy) oraz znacznie ważniejszy *In search of the lexical meaning of the Latin terms cetarius and cetaria* (I C.15). W tym drugim tekście punktem wyjścia była błędna bądź częściowo błędna definicja słownikowa terminów *cetaria* i *cetarius*¹². Tłumaczenie *cetariae* jako „sadzawki rybne” nie ma żadnego uzasadnienia w źródłach, gdyż w antyku nie używano *cetariae* w takim znaczeniu. Termin ten odnosił się bowiem do basenów do solenia ryb. W oparciu o analizę wszystkich zachowanych wzmianek o *cetariae* zaproponowałem (właściwą moim zdaniem) konstrukcję słownikowego hasła dla przykładowego naukowego słownika łacińsko-angielskiego.

Kilka moich artykułów dotyczy rzymskiej sztuki kulinarnej, w tym samych przepisów kuchennych, zachowanych m.in. u Catona Starszego, Apiciusa i w tekstach późnoantycznych lub nawet wczesnośredniowiecznych. Są to: I C.2, I C.18, I C.19. Tej problematyki dotyczy też popularnonaukowy tekst o garum: IV A.3.

Sztuka kulinarna starożytnych Greków była pretekstem do studiów nad pewnymi aspektami eposów Homera. Tej problematyce poświęciłem dwa teksty (I C.9 oraz I C.11). W pierwszym z nich (*At quem non ceno, barbarus mihi est. Homer i źródła paradygmatów kulinarnych barbarzyńców*) usiłowałem pokazać na przykładzie zwyczajów kulinarnych w *Iliadzie* i *Odysei*, że „proces wymyślania barbarzyńców” przez Greków (używając sformułowania Edith Hall¹³) rozpoczął się znacznie wcześniej niż zachowane wyraźne aluzje w liryce i tragedii i sięga co najmniej VIII w. W drugim tekście (*Heroes and fish in Homer*) analizowałem przyczyny swoistego kulinarnego tabu związanego z połowem i spożyciem ryb przez homeryckich herosów.

Trzy moje teksty dotyczą ekonomicznej aktywności kobiet w imperium rzymskim. Są to: I C.10, I C.12 oraz I C.17.

Ostatnim i najmłodszym polem moich zainteresowań jest historia polityczna późnej republiki. Na ten temat opublikowałem trzy artykuły: *The Treaty of Missenum (38 B.C.) and the "Fourth Tyrant"* (I C.13), *Gn. Pompeius, the son of Pompey the Great: An Embarrassing Ally in the African War? (48-46 B.C.)* (I C.14) oraz *Pietas erga patriam: ideology and politics in Rome in the early first century BC – the evidence from coins and glandes inscriptae* (I C.16).

Okresu wczesnego pryncypatu dotyczy natomiast przyjęty do druku 50-stronicowy artykuł *Ex amicis Augusti – P. Vedius Pollio*¹⁴.

¹² Na przykład w obu podstawowych słownikach używanych w świecie anglosaskim, a mianowicie *A Latin Dictionary* by C. TR. Lewis and C. Short, Oxford 1958 i *Oxford Latin Dictionary*, Oxford 1968. Podobne nieścisłości występują w słownikach łacińsko-niemieckich i łacińsko-francuskich.

¹³ E. Hall, *Inventing barbarian. Greek self-definition through tragedy*, Oxford 1989.

¹⁴ W *Palamedes. A Journal of Ancient History* 10 (2016).

Wspólnie z Lesławem Morawieckim byłem redaktorem naukowym tomu *Ideologia i propaganda w starożytności. Materiały konferencji Komisji Historii Starożytnej PTH, Rzeszów, 12-14 września 2000*, Rzeszów 2004 (II B.1). Wraz z Beatą Błahaczką byłem redaktorem pracy zbiorowej *Haec mihi in animis vestrīs templā. Studia Classica in Memory of Professor Lesław Morawiecki*, Rzeszów 2007. Jestem inicjatorem i redaktorem naukowym serii wykładów w Uniwersytecie Rzeszowskim pt. *Praelectiones Ressovienses memoriae L. Morawiecki dicatē*. Dotychczas ukazał się drukiem tom 1 (II B.11).

Wraz z członkami redakcji czasopisma *Palamedes. A Journal of Ancient History* (Łukaszem Niesiołowskim Spanó, Brianem Krostenko, Krystyną Stebnicką, Markiem Węcowskim i Aleksandrem Wolickim) współredagowałem osiem tomów czasopisma, które ukazały się do tej pory (II B.2-3, II B.6-10).

Wśród moich publikacji znajduje się wydawnictwo źródłowe, które nie ma związku ze starożytnością, gdyż jest to wydanie inskrypcji łemkowskich pogranicza polsko-ukraińsko-słowackiego. Tom 1 obejmuje gminę Krępna. Zebranie inskrypcji (odczyt, rekonstrukcja), badania archiwalne ksiąg parafialnych, wreszcie praca edycyjna była dziełem zbiorowym kilku autorów (I A.1).

Piotr Berdowski